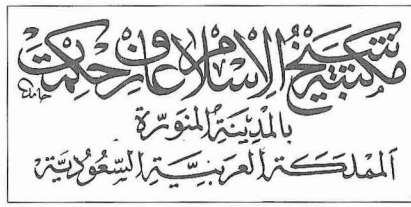

yakın zamana kadar kütüphaneye vakfedenin şartı olarak daima Türk müdürler tayin edilegelmişse de Ali Ulvi Kuruç'dan sonra durum değişmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı kuvvetleri Medine'den çekilirken kütüphanedeki kitaplar sandıklar içinde Şam'daki Selimiye Camii'nin yanındaki medreseye nakledilip burada muhafaza edilmiş, ancak sonradan vakfiyeye uyularak tekrar Medine'deki kütüphaneye taşınmıştır. Ülkenin idaresi Osmanlılar'dan Suudîler'e geçince kütüphanenin idaresi de mütevellî heyetinden alınarak 1957 yılında Hac ve Evkaf Bakanlığı'na bağlanmıştır. Kütüphanenin son mütevellî heyetinde Ömer Nasuhi Bilmen'in bulunduğu bilinmektedir.

Kütüphanede bulunan yazma ve matbu eserler kuruluş sırasında toplam olarak 5404 kitaptan meydana geliyordu. Vakfiye gereğince yapılan devir teslim ve sayımlardan anlaşıldığına göre kütüphanede, Medine'den çekilmek mecburiyetinde kalındığı sırada, kaybolacağı endişesiyle Şeyhülharem Ziver Bey tarafından İstanbul'a gönderilen altmış altı eser ile kaybolan on altı eserden başka eksik bulunmamaktadır. Daha sonra kütüphaneye hediye olarak gönderilen kitaplarla bu eserlerin sayısı artmıştır. Yazmaların Ârif Hikmet Bey tarafından dikkatle seçildiği ve genellikle müellifin

Arif Hikmet Kütüphanesi'nin kütüphane mührü (Mustafa L. Bilge koleksiyonu)

nüshası veya meşhur hattatlar tarafından yazılmış kıymetli nüshalar olduğu görülmektedir. İhtiva ettiği yazmalar bakımından ülkenin en kıymetli kütüphanesi olan müesseseyi İslâm âleminin önde gelen araştırmacılarından Ömer Rızâ Kehhâle, Emîr Şekib Arslan, Abdullah Muhlis, Muhammed Kürd Ali ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî gibi âlimler ziyaret ederek yazmalarından faydalanmış ve ilmî değerleri olan nüshaları tahrîm etmişlerdir. Kütüphanede bulunan yazmalar Arapça, Farsça ve Türkçe olup müstakil eserler veya çeşitli risâlelerden meydana gelen mecmualar şeklindedir. Tefsir, hadis, fıkıh ve siyer gibi dinî eserler yanında tarih, coğrafya ve edebiyata dair eserler de bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ârif Hikmet Kütüphanesi Vakfiyesi, VGMA, kasa nr. 14; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, II, 888-890; Fatma Aliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1332, s. 31-33, 43 vd., 50-55, 104; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1340, s. 302; Mustafa Bilge, *Arif Hikmet Kütüphanesindeki Hadise Dair Yazma Eserler* (mezuniyet tezi, 1967), İÜ Ed.Fak., Şarkiyat Araştırma Merkezi, nr. 123; a.m.f., "Medine'de Bir Türk Kütüphanesi", *İsl.Med.*, sy. 15 (1968), s. 16-19; Şehâbeddin el-Âlûsî, *Şehiyünnâgam ft tercemeli Şeyhülislâm 'Ârifî'l-Hikem* (nşr. Muhammed el-Hatrâvî), Dimaşk 1403/1983; Muhammed Kürd Ali, "Rihle ile'l-Medîneti'l-Münevvere", *Mecelletü'l-Muktebes*, sy. 7, Dimaşk 1330, s. 763; Muhammed Behcet el-Eserî, "Mektebetü 'Ârif Hikmet Bey bi'l-Medîne", *Mecelletü'z-Zehra*, Kahire 1344, s. 474-479; Abdullah Muhlis, "Mektebetü 'Ârif Hikmet", a.e., s. 636-638; Otto Spies, "Die Bibliotheken des Hidschas", *ZDMG*, sy. 90 (1936), s. 94-96; Emîr Şekib Arslan, "Mektebetü Medîneti'l-Münevvere", *MMLADm*, XXV (1950-51), s. 494-498; Ömer Rızâ Kehhâle, "el-Müntehab min mahtûfâtü'l-Medîneti'l-Münevvere", *MMLADm*, XLVIII (1972-73), sy. 1, s. 66-98", a.e., sy. 2, s. 323-358; a.e., sy. 3, s. 597-611; a.e., sy. 4, s. 893-908; İsmail Cerrahoğlu, "Şeyhülislâm Arif Hikmet ve Medine-i Münevverede Kurduğu Kütüphane", *AÜİFD*, XXX (1988), s. 111-129.

MUSTAFA L. BILGE

ÂRİF HİKMET TEZKİRESİ

Şeyhülislâm

Ârif Hikmet Bey tarafından

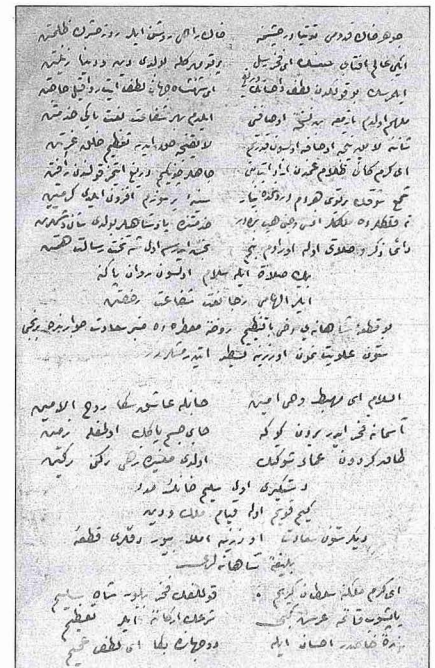
hazırlanan

suarâ tezkiresi.

Ârif Hikmet Bey'in kendi adıyla anılan bu eserde 1000-1252 (1592-1837) yılları arasında yetişen 203 şairin hayatı anlatılmış ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Alfabe sırasıyla düzenlenen tezkirede yer alan şairlerin bir kısmının hayatı, eserleri ve sanatları hakkında oldukça geniş bilgiler bulunurken bazılarından ancak bir iki satırlı söz edilmiş eserin tamamlanmadığını göstermektedir. Nitekim bugün Ali Emîrî Efendi'nin yazısıyla elde mevcut tek nüshasında (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 789), bazı şairlerin hayatları anlatıldıktan sonra şiirlerinden örnek verilmeyip yerlerinin boş bırakılmış olmasından eserin müsvedde halinde kaldığı açıkça anlaşılmaktadır. Yazmanın baş tarafında Ali Emîrî, tezkirenin müellif nüshasının Bağdatlı İsmâil Paşa'da bulunduğunu ve eseri ondan istinsah ettiğini fakat müellifin tezkiresini tamamlayamadığını belirtmiş,

Ârif Hikmet Tezkiresi'nde III. Selim'in şiirlerinden örneklerin yer aldığı bir sayfa (Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 789, nr. 2^b)

Arif Hikmet Kütüphanesi'nin vakfiyesinden bir sayfa (VGMA, nr. 14, s. 32)

bazı şairler hakkında "tezyil" notuyla esere ilâvelerde bulunmuştur. Ayrıca tezkirenin fihristinde yer alan şairlerden yedi kadarına da içeride yer verilmediği görülmektedir.

Ârif Hikmet Bey konağını devrin bilgin, şair ve diğer sanatçıların toplandığı bir merkez haline getirdiğinden birçok sanatçı, ilim adamı ve şairle tanışıp yakın dostluklar kurmuş ve bunlarla ilgili bilgileri eserlerine aktarmıştır. Tezkiresi gibi *Keşfü'z-zunûn*'a yaptığı, kaynaklarda zikredilen yarım kalmış zeyli de bu çevrede bulunmanın bir ürünü sayılabilir. Başta tamamlanamamış olması, bazı şairlerden çok kısa söz etmesi, eserinde yer alan bazı kişilerin Rızâ, Safâyî, Sâlim ve Râmiz gibi diğer tezkirelerde de bulunması, *Ârif Hikmet Tezkiresi*'nin önemini azaltmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen eserin önemli bir özelliği, Ahdî'den başka Anadolu ve Rumeli dışına pek çıkmayan diğer Osmanlı tezkirecilerinden farklı olarak Ârif Hikmet Bey'in tezkiresinde bu bölgeler dışında kalan şairlere de yer vermiş olmasıdır. Buhara, Besni, Dağıstan, Dehlev, Hârizm, Kâbil, Kerkük, Senandec gibi geniş bir coğrafyada yetişen 132 Âzerî, İranlı ve Buharalı şair onun sayesinde unutulmaktan kurtularak kültür tarihindeki yerini almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ârif Hikmet, *Divân-ı Ârif Hikmet Beyefendi* (nşr. Mehmed Zîver), İstanbul 1283, s. 1-8; Fa-tîh, *Tezkire*, s. 70-71; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 395; *Sicill-i Osmânî*, III, 274; *Osmanlı Müellifleri*, II, 327; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 620-631; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 335; TCYK, VII, 578; Halûk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri*, Erzurum 1986, s. 136; Fevziye Abdullah Tansel, "Ârif Hikmet Bey", *İA*, I, 566; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, XII/1, s. 230.

MUSTAFA İSEN

ÂRIF-İ KAZVİNİ

(عارف قزوینی)

Mîrzâ Ebû'l-Kâsım Ârif-i Kazvînî
(1882-1934)

İran Meşrutiyet İnkılabı'nın
millî şairi,
bestekâr ve icracı.

Kazvin'de doğdu. Çocukluğunda hat ve mûsiki dersleri aldı. Tahran'a giderek kısa zamanda geniş bir çevre edindi (1898). Okuduğu gazel ve şarkılarla dikkati çekti. Kaçarlar'dan Muzafferüddin Şah ta-

rafından saraya çağrılarak ödüllendirildi. Meşrutiyetçi hareketler başlayınca karşı olduğu ve uygulamalarını beğenmediği sarayı terk ederek bu hareketlere katıldı. Rusya ve İngiltere'nin İran'a müdahalesi üzerine 1915'te İstanbul'a gitti. I.Dünya Savaşı yıllarında bir müddet Türkler'in yanında bir tavır almasına ve İslâm birliğini savunmasına rağmen Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi başlayınca bu düşüncelerinden vazgeçti. 1919'da İran'a döndü. Tahran'da düzenlediği konserlerde okuduğu vatan sevgisiyle dolu şiir ve şarkılarıyla bütün İran halkını etkiledi. Albay Muhammed Takî Han 1921'de Pisyan cumhuriyet isteğiyle ayaklanınca Meşhed'e giderek bu harekete katıldı. Adı geçen liderin aynı tarihte öldürülmesi üzerine Tahran'a döndü. Sonradan şah olan başkumandan Rızâ Han başbakan olunca (1923) onu ve gerçekleşmesini istediği cumhuriyet rejimini savundu ve yıkılmak üzere olan Kaçar hânedanını şiddetle tenkit etti. Bu sıralarda okuduğu cumhuriyeti savunan gazel ve marşlar halk üzerinde çok etkili oldu. Ancak bütün bu gayretlerine rağmen yeni iktidar tarafından Hemedan'a sürüldü ve orada öldü (21 Ocak 1934).

Ârif-i Kazvînî, Rızâ Şah Pehlevî idaresinin bazı kötü tarafları olduğunu kabul etmekle birlikte, İran'ın eski ihtişamlı günlerini hatırlattığı için Pehlevî adına saygı duyulmasını ve bu ailenin temsil ettiği devlete sahip çıkılmasını istiyordu. Sürgünde bulunduğu yıllarda milliyetçi duygulardan hareketle Zerdüş'tü ve Zerdüştlüğü de övmüştür.

İran edebiyatında "tasnif" denilen ve mûsiki ile söylenen şiirde en başarılı şair olarak kabul edilen Ârif-i Kazvînî, gazellerinde özellikle Sa'dî ve Hâfız'ı taklit etmiş, şiiri halkı aydınlatmak için bir vasıta olarak gördüğünden sade bir dil kullanmıştır. Şiirleri, birkaç manzumesi dışında keder ve ıstırap doludur. Şairliği yanında aynı zamanda iyi bir bestekâr ve güçlü bir icracıdır.

Gazel, kıta, kaside, mesnevi ve tasniflerden ibaret yaklaşık 150 manzume ihtiva eden divanı ilk olarak 1924'te Berlin'de Rızâzâde Şafak'ın önsözü ve bizzat şairin kaleme aldığı hayat hikâyesiyle birlikte Seyf-i Âzâd tarafından yayımlanmıştır. Ârif-i Kazvînî, Nisan 1923'te tamamladığı bu otobiyografisini J. J. Rousseau'nun *İtirafat*'ına benzer bir şekilde kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rızâzâde Şafak, *Külliyyât-ı Divân-ı Mîrzâ Ebû'l-Kâsım [Ârif-i Kazvînî]*, nşr. Seyf-i Âzâd, Tahran 1347 hş., s. 62-167; Rypka, *HIL*, s. 372-373; Muhammed İshak, *Sûhenverân-ı İrân der 'Asr-ı Hâzır*, Dehli 1351, I, 191-193; N. Bedî, *Edebiyyât-ı Âhengîn-i İrân*, Tahran 1354 hş., I, 95-101; R. Hakkı, "Ârif-i Şâ'ir ve nağmeper-dâz", *Mecelle-i Mûsiki*, III/70, Tahran 1354 hş., s. 4-12; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 1357 hş., II, 146-168, 349-361; Meliha Anbarcıoğlu, "Çağdaş İran Nazmında Konu", *DDL*, I/2 (1966), s. 126-150; a.mlf., "Çağdaş İran Nazmında Surûd, Tasnif ve Tarâna Türleri", a.e., II/1 (1971), s. 3-4; L. P. Elwell — Sutton, "Ârif Mîrzâ", *El² Suppl.* (İng.), s. 83-84; J. Matinî — M. Caton, "Âref Qazvînî", *Elr*, II, 391-392.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

ÂRIF MEHMED PAŞA

(1808-1865)

Devlet adamı
ve ilk Türk ressamlarından.

Türkiye'de Batı tarzı resim sanatının öncülerinden biri olan Ârif Mehmed Paşa, 9 Zilhicce 1222'de (7 Şubat 1808) İstanbul'da doğdu. Babası, kapı çuhadarı İrfanzâde İsmâil Rifat Efendi'dir. On dört yaşında Maliye Kalemi'ne, on sekiz yaşında da kendi isteğiyle yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'ye kâtip oldu. 1242 (1826-27) yılında Rumeli'de Eğriboz ve Atina taraflarında iki yıl hizmet gördü. İstanbul'a döndükten sonra 1829'da nefer olarak "tüfenkçi" sınıfına geçti. Nefer ve başçavuş olarak dört yıl hizmetten sonra Sadr-ı Esbak

Ârif Mehmed Paşa

